MARIE JEREMIÁŠOVÁ-BUDÍKOVÁ

Ze vzpomínek na Otakara Jeremiáše

Na počátku byla hudba. Když v r. 1928 Pěvecké sdružení pražských učitelů, jehož byl můj otec členem, studovalo a pak s mimořádným ohlasem provedlo pod vedením svého skvělého dirigenta Metoda Doležila Jeremiášův „Zborov", byla jsem dílem, jež jsem podrobně znala z partitury, zcela uchvácena. Otakar Jeremiáš vstoupil do mého života jako jeden z největších soudobých českých skladatelů. Po řadě let, v r. 1934, mne poznal Otarar Jeremiáš jako zpěvačku písní a role Florainy v opeře „Starý král" na koncertě na paměť patnáctého výročí úmrtí staršího z obou bratří Jaroslava. Hudba byla sudičkou našich osudů.

Mé představy o skladatelské tvůrčí práci byly do oné doby dosti naivní a na počátku naší společné cesty jsem se snažila někde neviděna a neslyšena mizet, abych — podle svého mínění — nerušila Jeremiášovo tvůrčí soustředění. Jeremiáš mne však brzy vyvedl z mých představ o vhodném prostředí pro všechnu svoji činnost. Jistě souviselo s jeho povahou, že vždycky byl družný, měl rád lidi, a tak jsem brzy byla šťastna poznáním, že ani při tvůrčí práci nevyhledává samotu, ale naopak je mu milé, když se sama někde v jeho blízkosti věnuji buď studiu rolí (ovšem tichému!) nebo čtu knížku či noviny a dokonce — při nenáročnější skladbě — jej i slovem vyruším. První, co na počátku našeho společného života Jeremiáš komponoval, byla II. směs národních písní pro dětský sbor. Vybíral tehdy z pokladů českých písní a jeho maminka a já jsme mu pomáhaly. A tak jsme na sklonku léta 1935 v Písku za krásných dnů sedávali v zahradě restaurace u Honzíčků, maminka a já jsme některé písničky tichounce popěvovaly a Jeremiáš je zaznamenával, aby je pak sladil do svěžího věnce, v němž se střídaly žertovné i vážnější písně až po veselý závěrečný rej moravské písně „Ide Maryna". Z této pohody nás tehdy vytrhl Alois Hába, který přijel s kategorickým: „Otíku, musíš do Prahy, začne mezinárodní Kongres pro hudební výchovu." A tak Jeremiáš v instrumentaci pokračoval a dokončil ji v Praze. Ovšem Směs národních písní bylo spíše dílo radostného oddechu a Jeremiáš je přímo s hravou snadností odíval do svátečních barev orchestru. Nepovažovala jsem tehdy proto za směrodatné, že jsem si při instrumentaci II. Směsi národních písní mohla dokonce i při klavíru opakovat studium rolí nebo písní.

V létech 1935 až 1938 krom několika malých příležitostných skladeb (z nichž nejvýznamnějších jistě byl mužský sbor „Španělsko v nás" na slova Josefa

Hory pro sborník„ Španělsko") Jeremiáš psal hudbu k několika filmům. Jistě měla svůj velký význam pro vývoj filmové hudby u nás, ale byla to vždy komposiční práce vyčerpávající a plná vzrušení, dlouhého čekání na konečný střih filmových scén. Provázel ji nesmírný chvat, s nímž musel Jeremiáš hudbu pro film složit, upravit do přesných časových a obrazových úseků a nakonec i sám jako dirigent s orchestrem nahrát. Při soustavné, zodpovědné umělecké Jeremiášově práci v Československém rozhlase to znamenalo sice krátkodobé, ale přesto nesmírné vypětí — tehdy se obvykle natáčela filmová hudba v noci.

A ve dne běžely dále všechny úkoly, zkoušky na koncerty, přímé relace, schůze, aktivní účast v pokrokových institucích atd. Jeremiáš patřil do generace, pro niž tvůrčí dovolená — i těch největších mistrů — byla nedosažitelným snem!

V té době — leden až duben 1936 — dokončovalo PSPU studium druhého Jeremiášova celovečerního cyklu mužských sborů „Před novým dnem". Původní titul cyklu básní — libreta Bedřicha Bělohlávka „Píseň o člověku a práci" změnil Jeremiáš nejprve tak jak se skladba rodila a nabývala pevného a jasného vyjádření víry v jiný, lepší svět a život — v název „K lásce", aby pak definitivně označil své dílo tak, jak se mu zdálo nejplněji vystihovat jeho smysl: „Před novým dnem".

Často jsme spolu byli přítomni zkouškám PSPU (v obecné škole ve Vojtěšské ulici), které stále vedeno svým velkým mistrem prof. Metodem Doležilem, s ohromným nadšením, soustředěností a pečlivostí studovalo tento nesmírně obtížný celovečerní cyklus. Již tehdy před premiérou Jeremiáš, který tak neochvějně věřil v sílu dobra, ve vítězství mravní síly, se mnou hovořil o zdánlivém rozlomení díla, o rozdílu mezi prvním dílem končícím strhující výzvou k revoluci, v němž byl skutečný dynamický vrchol skladby, a závěrečným Epilogem, vážnou, z počátku až ve smutek ponořonou meditací o prolití lidské krve. Celý Epilog, který vrcholí citací závěru Komenského „Labyrintu světa", je i textově dílem Jeremiášovým. Cítil toto své dílo jako varování před každým proléváním krve, jeho názor byl zcela jasný: nebude-li na světě bídy, nezaměstnanosti, krutosti, lhostejnosti, nebude potřebí krví svět měnit. Od poslední gradace, od věty „Ne násilím, ne zlobou — láskou, láskou spasen bude svět" (Komenský) se závěrečnou otázkou autora „Přijde království tvé?", vyřčené jakoby se zachvěním pochyb v pianissimu mollových akordů, Jeremiáš jakoby přemohl a zapudil pochyby, vztyčil hlavu a s jasným pohledem svých modrých očí, upřených do dáli, přesvědčivě odpovídá v jasném D dur celého sboru „Přijde království Tvé". Bylo jasno, že Jeremiášovi nešlo o modlitbu, ale o vyjádření víry v nový, lepší život všech dobrých lidí na světě.

Při premiéře přátelé s Jeremiášem sdíleli své dojmy. Vesměs se shodovali v názoru, že závěr revoluční výzvy je tak strhující, že přímo vyzývá k okamžitému a nekompromisnímu boji, jak to tehdy Jeremiášovi vyjádřil Hanuš Thein. Bylo mnoho těch, kdo souhlasili s Jeremiášem a jeho tvůrčí ideou; jiní se domnívali, že Epilog dílo oslabil.

Po závěru díla, jež mělo přes meditativnost Epilogu veliký úspěch (já sama jsem byla vždy když jsem cyklus v dokonalé interpretaci PSPU slyšela, dojata a rozrušena závěrem jako Jeremiášovým credem) jsme — jako tak často před válkou — besedovali s prof. Zdeňkem Nejedlým. Vzpomínám, jak tehdy prof. Nejedlý Jeremiášovi blahopřál: „Máte pravdu, neprožil jste nutnost revoluce a jste skutečně před novým dnem, ale až v tom novém dni budete jako jsme my, poznáte, co znamená revoluce pro nový den". Zapsala jsem si tehdy výrok Nejedlého; oba, Jeremiáš i já, jsme si později v letech fašismu i na tento výrok Nejedlého vzpomínali. Jeremiáš pak svým dílem i osobní statečností dokázal, že se v tak vyhrocené a změněné době plně s názorem Nejedlého ztotožnil.

Ve vinohradském bytě jsme bydlili deset let, tam jsme prožili těžká léta okupace, tam Jeremiáš napsal většinu významných děl posledního údobí svého života (kromě „Enšpígla", kterého zde začal komponovat, ale dokončil v bytě na nábřeží). Jeremiáš nikdy nekomponoval u psacího stolu. Bylo to dáno také polohou pokojů u nás: pracovna s psacím stolem, knihovnou a pianinem byla v odděleném pokoji. A to byla příčina, proč jí Jeremiáš nikdy nepoužíval — nerad byl sám. Komponoval vždy v jídelně u kulatého stolu. Byl to velký pokoj a proto jsme tam postavili náš krásný klavír Petrof (který dnes stále ještě k mé radosti plní své poslání v Památníku rodu Foerstrů na faře sv. Vojtěcha při koncertech Společnosti J. B. F.). A tak se Jeremiáš obvykle po večeři nejprve v soustředěném zamyšlení procházel po bytě. To bylo také důvodem, abychom hledali od počátku byt s prostornými pokoji. Tento zvyk si zachoval až do tragické chvíle, kdy těžká choroba podťala jeho fyzické síly.

Jeremiáš komponoval — kromě prázdnin — většinou večer a v noci. Bylo mi radostí sledovat jeho práci někdy z úkrytu druhého pokoje, ale většinou — nebylo-li to již v hluboké noci — sedíc proti němu u stolu. Pokuřoval, psal, pak náhle ustal, vyskočil, v zamyšlení prošel pokojem, někdy celým bytem a za se usedal a pokračoval ve své milované práci. Občas usedl ke klavíru, ale vždy jen několika letmými akordy jakoby se přesvědčil o správnosti své představy. Nikdy nekomponoval u klavíru a nikdy nepoužíval gumy. Skici psal téměř vždy tužkou, ale spíš škrtl některý takt, nikdy jsem jej však neviděla měniti detaily uvnitř taktu — ať v melodii, ať v harmonii, či rytmu. To, co psal, bylo vždy hluboce promyšlené, a když jednou něco zkomponoval, už se k dílu nevracel, aby je měnil. Ale svému milému žáku Janu Hanušovi rád dovolil úpravy v Enšpíglovi, právě tak jako souhlasil s určitými drobnými úpravami nebo orchestrální retuší, jež provedl v „Bratrech Karamazových" Jaroslav Krombholc. Když dokončil dílo ve skice, pak — což mne v počátku udivovalo — instrumentoval všecka svá díla vždy rád ve společnosti. A tak „Píseň o rodné zemi", pro jejíž 42 řádkovou partituru a skicu k ní jsme museli upravit stůl, Jeremiášovo dílo, jež mu bylo útěchou, protiváhou a jedinou radostí temných let 1939—1940, dostávalo svou definitivní podobu za večerů až nepochopitelně všedních. Rádio hrálo, přišla naše tehdejší hospodyňka, povídaly jsme spolu o starostech s domácností, přišla i návštěva —

někdy prof. Ferdinand Pujman, dr. Mirko Očadlík, jindy Štěpánka Štěpánová, přijela maminka. Náš psík Brouček, toho jména první, se také svým hlasem občas vmísil do všeobecné konversace. A Jeremiáš při hovoru, smíchu a rádiu, jež někdy vyhrávalo vážnou, jindy i lehčí hudbu, instrumentoval nejkomplikovanější mnohozvuky svého díla. Vyprávěl mi často, že když v Budějovicích instrumentoval „Bratry Karamazovy", psal nejraději v kuchyni, kde tehdy jejich věrná Pepa Říhová (hospodařila u maminky Jeremiášové 40 let!) vařila, povídala přitom všechno možné, co se sběhlo ve městě při nákupu, nahlas si dávala úkoly, jak co vařit, a on instrumentoval nejdramatičtější dílo svého života!

Pro Jeremiáše byly dny před ukončením díla plny radostného vzrušení. A tu mu bylo vždy nejlépe v kruhu nejdražších, v pohodě rodiny a blízkých přátel.

O historii vzniku „Písně o rodné zemi" bylo již hodně řečeno i napsáno, zejména obsáhle a výstižně v knihách dr. Josefa Plavce. Vzpomínám dnes znovu vděčně na Jeremiášova předčasně zemřelého žáka Jaroslava Doubravu a dále na drobnost, jež však pro Jeremiášovu komposici měla mimořádný význam. Když Jeremiáš začal komponovat dílo, jež sám považoval za vrchol své tvůrčí práce, upozornil jej Josef Hora, že v básni, jak byla otištěna (myslím v Českém slově), chybí závěr. Verše v novinách končily slovy „na níž je nám růst i kvésti", ale poslední slova, která jsou vykřičníkem a vyvrcholením básně, byla „držet stráž!" A Jeremiáš také závěr své kantáty zakončil skutečnou monumentální gradací s těmito posledními dvěma slovy, opakovanými se stále větší naléhavostí.

Když pak Jeremiáš kantátu 18. prosince 1940 doinstrumentoval, byl vzrušen a šťasten: věděl, že napsal dílo velké, jež tvořil s celou vroucností svého srdce, celým svým uměním a do něhož vložil všechnu svoji víru v budoucnost. „Píseň o rodné zemi" byla dokončena v těžkých létech okupace, dala nám oběma mnoho radosti i síly. Jeremiáš mi celkem proti svému zvyku celou „Píseň o rodné zemi" hrál. Někdy jsme se spolu zahloubali do pochodového závěru díla, jindy se mnou studoval sopránové sólo, které jsem také po osvobození zpívala. Bylo to na koncertě při prvním provedení kantáty, dirigoval sám Otakar Jeremiáš, dále účinkovali Zd. Otava, Symfonický orchestr rozhlasu a pěvecký sbor rozhlasu. Věnování, jež mi vepsal do klavírního výtahu, zůstane navždy dokladem o cestě dvou lidí, jejichž osudy hudba prolnula od prvního do posledního dne společného žití.